

Farabi'yi anlatmaya başlamadan önce Onun doğup büyüdüğü coğrafyadan biraz bahsetmemiz gerekmektedir. Bilindiği gibi Farabi 872 yılında bugün Kazakistan topraklarında bulunan "Farab" köyünde yani "Maveraunnehir" bölgesinde dünyaya gelmiş, 951 yılında Şam'da vefat etmişti.

Peki! Bu bölgeye neden Maveraunnehir denmiş?

Maveraunnehir "nehir ötesi" anlamına gelmektedir. Şimdi "Maveraunnehir" denince aklımıza gelenleri kısaca sıralayalım:

- Arapların Seyhun ve Ceyhun nehri arasında bulunan vadiye verdikleri isim. Başka bir ifade ile "amu derya" ve "sird derya" nehirlerinin ötesi olarak anılan ünlü Türk ülkesi.
- Türk kavimlerinin Ortaasya'dan Anadolu'ya göç ederken mola verdikleri bölge.
- Buhara, Semerkant, Fergana vb. gibi adına sıkça rastladığımız Türk şehirlerinin bulunduğu günümüzde Özbekistan ve kısmen Kazakistan sınırları içinde yer alan bölge.
- Bir dönem İslam düşüncesinin en önemli temsilcilerini yetiştirdiği bölge.

Peki! Bu bölgede kimler yaşamıştır?

Geçmişten günümüze bu bölgede Türkler yaşamıştır. O dönemde Türkler kendilerini hem askerlik hem de bilim-felsefe-din alanında yetiştirmişlerdir. Örneğin, İmam-ı Buhari (810-870), İmam-ı Tirmizi (824-829), Maturidi (870-944), Biruni (973-1048), İbni Sina (980-1037), Mevlana (1207-1273), Ali Kuşçu (1403-1474) ve Uluğ Bey (1394-1449) başta olmak üzere birçok felsefe, bilim ve din adamı bu bölgede yetişmişti. Ancak zamanla İbni Sina ve Mevlana vb. gibi bazı Türk düşünörlere İranlılar sahip çıkmaya çalışmıştır. İlginçtir ki bazı Batı kaynakları da bu iddialara destek olmaktadır.

Farabi'nin Eğitim Hayatı

Farabi hayatını yalnız okumak ve yazmaya hasretmiş, bilgi ve irfanını geliştirmek için ileri yaşlarında bile uzun seyahatlere çıkmıştır. Bu seyahatler sırasında Farabi, kendisine teklif edildiği halde hiçbir sultanın nezdi altına girmemiş, büyük bir alim olduğu için her yerde şeref ve itibar görmüş, bunlara rağmen maddi değerlere fazla önem vermeyerek mütevazı bir hayat geçirmiştir. Kaynaklardan edindiğimiz malumatlara göre Farabi, sükutu, yalnızlığı ve kendi köşesine çekilip bağ ve bahçelerde dolaşarak çalışmayı seven bir kimsedir.

Bu uzun ve meşakkatli seyahatlere çıkmasının üç önemli nedeni bulunmaktadır:

1. İslâm dininin beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi teşvik etmesi,
2. İlim tahsilinin önemli üstatların bulunduğu yerlerden karşılanması yani seyahat geleneği. O dönemde ders geçme / sınıf geçme sistemi ile değil de kitap geçme sistemiyle eğitim-öğretimin yürütülmüş olması. Bu nedenle öğrenciler büyük hocaların kitaplarını bulundukları yerde bizzat kendisinden okumak/ öğrenmek için şehir şehir dolaşmışlardır.
3. Eğitim değil de eğitışim yöntemiyle derslerin işleniyor olması. Bir öğrenci aynı zamanda hoca da olabiliyordu. Farabi aynı yerde ve zamanda bildiği şeyleri öğretmek için öğretmen; bilmediği şeyleri öğrenmek için öğrenci oluyordu. İslam ülkelerinde yıllarca takip edilen bu yöntem bugünler Martin Buber yöntemi olarak yeni bir yöntemmiş gibi **"eğitışim yöntemi"** adıyla pazarlamaktadır.

Felsefe dünyasında Farabi'nin yeri nedir?

Bilindiği gibi Aristo'ya "Birinci Öğretmen/Muallim-i Evvel" dendiği gibi, Ortaçağ İslâm dünyasında, felsefenin hakiki kurucusu ve yaygınlaştırıcısı olan Farabi'ye de "İkinci Öğretmen/Muallim-i Sani" denmiştir. Derslerini yürüyerek yaptığı için Farabi'ye meşşai filozof denmiştir. Yunanca "peripatetism" sözcüğü ile bilinmektedir. En önemli öğrencisi Yahya b. Adiyy'dir.

İlk öğretmen Aristoteles de, medeniyet ve düşünce tarihinin bağlantısı içinde, kaçınılmaz olarak, eski Çin, Hint, Babil, Mezopotamya, Mısır medeniyetlerinden ve bu medeniyet silsilesinin daha sonraları yetiştirdiği Pythagoras, Sokrates ve hocası ünlü Platon'dan beslendi.

Aristoteles (M.Ö.384-322)'den sonra, Platon felsefesini kaynak alarak, Hristiyanlık inancının gerekleri doğrultusunda yorumlayan Plotinus (M.S.205-270)'tur.

Kendisi **Platon'un izinden gittiğini söylemesine rağmen** aynı zamanda **Aristoteles ve Stoanın da etkilerini almış, Doğu, İran kültürlerine ve Hint bilgeliklerine büyük ilgi duyarak** bunları

yerlerinde öğrenmek için uzun seferlere katılmıştır.

Plotinus, Yeni Platonculuğun kurucusudur ve Yeni Platonculuk Batı ve Doğu mistisizminin başlıca kaynaklarından biridir.

Bu nedenle **metafizik, psikoloji ve siyaset felsefesinde mistik eğilimler ağır bastığı için Farabi Yeni Platoncu** sayılabilir.

Yeni Platoncu olarak **Farabi dini mistisizm ve sudur teorisinin monizminden meydana gelen öğretisi üzerinde hareket etmiştir.**

Böylece, **Farabi'nin felsefesi, Allah'ı kâinatın merkezi olarak kabul etmekle tamamıyla "Allah merkezci/Theocentrism"dir.**

Buna göre, Allah Bir'dir; bu Bir her şeyi aşan Mutlaktır. Bir olandan (maddenin varoluşuna kadar) mükemmellik basamağından aşağıya doğru nesnelerin çokluğu neş'et eder.

İnsanın amacı Allah'a dönmektir. Bu dönüş fazilet ve felsefi düşünce ile gerçekleştirilmelidir.

Farabi'nin en çok bilinen eserleri hangileridir?

Farabi'nin birçok eseri olmasına rağmen bunlardan sadece birkaçı elimizdedir. Bunları kısaca ele alalım:

1 - **İhsa-ül-ulûm** (İlimlerin Sayımı): İlimlerin tasnif, tarif ve konularını ihtiva eden bu eser Arap dilinde yazılmış ilk ansiklopedi sayılmaktadır.

2 - **Kitab-el-cem beyne re'yey el-hakimeyn Eflatun el-îlahi ve'l-Aristotalis**: Eflatun ile Aristoteles felsefesinin uzlaştırılması hakkında.

3 - **Siyaset el-Medeniye ve'l-Medinetü'l-Fazıla**: Her iki eserde de faziletli şehir halkının nasıl olması gerektiği üzerinde durulur.

4 - **Kitab tahsil el-sa'ade**: Saadetin elde edilmesi hakkında

5 - **Kitab'ül-müdhal fi'l-mantık**: Mantığa giriş kitabı

6 - **Fusûl'u yuhtâc ileyha fi'sanat-il mantık**: Mantık sanatında muhtaç olunan vasıflar

7 - **Kitab'un fi's safsata**: Safsata hakkında kitap

8 - Kitab'un fi'l-hitâbe: Hitabet hakkında kitap

9 - **Kitab el-Musiki el-Kebir ve'l-Medhal fi'l-Musiki: Her ikisi de müzik hakkında.**

10- Şerhu ma-bade't-tabia (Aristoya ait olan Metafizik kitabının şerhidir)

Peki! Farabi bir Türk ise neden eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır?

Farabi'nin kendisi Türk olduğu halde eserlerini Arapça yazmasının sebebi, Farabi'nin yaşadığı çağlarda İslam dünyasının **DİN VE BİLİM İLE İLGİLİ ESERLER ARAPÇA** olmasından kaynaklanmıştır. Bilindiği gibi, Ortaçağ Avrupa'sının ilim dili de bir zamanlar Latince idi.

Farabi'nin felsefede zirveye çıkmasının nedeni nedir?

İslam dünyasında felsefe çalışmalarını üç temel düzlemde inceleyebiliriz:

1. Felsefe kitaplarının tercüme edilmesi ve okunması dönemi,
2. Felsefe yapma dönemi,
3. Özgün İslam felsefesi dönemi.

Farabi hem felsefe kitaplarının tercüme edilmesi ve okunması hem de felsefe yapılması dönemini temsil eden bir İslam filozofudur. **Bu dönemde Şerhu ma-bade't-tabia kitabı ile Aristoya ait olan Metafizik kitabının şerhini yapmıştır. Ne yazık ki bu kitap elimizde değildir. Ancak İbni Sina'nın bu kitap ile ilgili övgü dolu sözleri nedeniyle**

bu kitaptan haberdar olmuşuz.

Aslında ölümüne yakın bir dönemde özgün İslam felsefesi yapma isteğini ifade etmişse de ömrü buna vefa etmemiştir.

Felsefe-Bilim Birlikteliği

Farabi, gençleri dürüstçe felsefe yöntemiyle eğitmeye çabalayan öğretmenler için birkaç kural ortaya koymaktadır.

Hiçbir genç tabiat bilimleri ile iyice tanışmadan felsefe çalışmasına başlamamalıdır.

Zira, insan tabiatı, mükemmel olmayandan mükemmele doğru adım adım yükselmeyi gerektirir.

Matematik genç felsefecinin zihnini eğitmede çok önemli bir konudur, çünkü duyulur olandan anlaşılır olana kolayca geçmesine yardım eder ve aynı zamanda zihnini tam kesin ispatlara aşına kılar.

Farabi'ye göre, kişinin kendi karakter, içgüdü ve eğilimlerini eğitmesi/olgunlaştırması, felsefeye başlamasından önce gelmelidir; zira bu yapılmadıkça öğrenci daha yüksek ve daha sabit hakikatleri tam olarak hiçbir zaman kavrayamayabilir; çünkü zihni halâ toyluğun sisi tarafından kaplanmıştır.

Farabi'nin felsefi sistemi nasıldı?

Orijinal eserlerini ve gerçek düşüncelerini iyice analiz etmeyen kesimler Farabi'yi Aristo'nun eserlerini tercüme eden (traslator) ve yorumlayan (interpreter) bir düşünür olarak görmek ve göstermek istemişlerdir. Halbuki Farabi, Aristo ile örtüşen birçok düşünceye sahip olmakla beraber O'ndan ayrılan ve hatta bugünden bakıldığında Aristo'dan daha isabetli görüşlere sahip bir filozoftur.

Şimdi Farabi'nin felsefi görüşlerine kısaca değinelim:

Farabi'nin felsefesi

1. Mantık,

2. Teorik felsefe

3. Pratik felsefe diye tasnif edilebilir.

Teorik felsefenin alt bölümleri **metafizik ve psikoloji**, pratik felsefenin alt bölümleri **ahlak, siyaset** olarak ayrılabilir.

Farabi'ye göre bilgi birçok yoldan elde edilir. **Farabi yüzyıllar sonra Gazali ve daha sonra Bergson ve Kant'ın ifade ettiği gibi "eşyanın hakikatinin sezgi yoluyla bilinebileceğini" ifade etmektedir.**

Bilgi elde etmede mantığı önemseyen Farabi, hem bilgi elde etmede hem de bilgiyi test etmede mantıktan yararlanır. Özellikle kıyas / dedüktif yöntemini bilgi elde etme kaynağı olarak görmektedir.

Bilgi elde etme konusunda Farabi, mantıkçı sensualist, rasyonalist, psikolojik ve sezgici ontolojiktir.

Farabi'de, bilgi hissi idrak işidir. Gerçek bilgi nazari ve akli bilgidir.

Yine Farabi'ye göre, varlığın sebebi aslında bilgi ve ilimdir; varlık bilgi, bilgi ise varlıktır. Bilgi insanı düşündürür ve mutlu eder. Özellikle pratik bilgi insanı yaratıcı yapar.

Mantık

Farabi, **mantıkta Aristoteles'i takip eder. Gene de, kendine has görüşleri vardır. Onun**

mantığı kavramlar, yargılar ve akıl yürütme ile uğraşır.

Farabi'ye göre bir kavram ve bir nesnenin objektif mahiyetini ya da asli çizgilerini temsil eden bir fikirdir. O, kavrayış dediğimiz ilk zihni işlemin objesidir. "Kavramlar" der Farabi, "tarifle belirlenirler; tarif bir şeyin ne olduğunu açıklar. Tarif sayesinde kavramlar öyle düzenlenir ve sistemleştirilir ki biz onların en genel olanlarına ulaşıncaya kadar birbirlerini ima ederler; Varlık, Zorunlu Varlık, Mümkün Varlık vb. gibi. Böylesi kavramlar kendiliğinden bellidir. İnsanın zihni onlara yöneltilebilir ve ruhu onlardan haberdar olabilir, ama ispat edilemezler. Ne de bilinenden türetilerek açıklanabilirler, zira zaten, en yüksek dereceden kendi başlarına açıktırlar."

Farabi'ye göre; bütün bilimlerin başı dolayısıyla **birincisi eşyalara isim veren, yani cevher kazandıran dilbilimidir;**

İkinci bilim gramerdir. O, belirtilen eşyalara nasıl isim verileceğini, konuşma ve sözün nasıl oluşacağını, cevher durumunun ve bu sonuçtan çıkan aksanın nasıl ifade edileceğini öğretir.

Üçüncü bilim mantıktır: O, mantık figürlerine göre bilinmeyeni bilmemiz ve neyin gerçek, neyin yalan olduğunu anlamamız sayesinde onlardan yargı çıkarmak için hikâye cümlelerinin nasıl kullanılacağını öğretir.

Eşyanın Hakikati

Farabi felsefesine "**insanın eşyanın hakikatini bilmesi mümkün mü?**" sorusu ile başlamaktadır. Farabi bu soruya basit bir cevap vermektedir: Evet! Mümkün.

Ancak hangi yolla ve hangi metotla yaklaşırsak yaklaşalım **eşyanın bizatihi hakikatini bilmek imkansız olur.**

Farabi'ye göre, felsefe, düşünceden, yani "kavram bilim"den başka bir şey değildir. Felsefenin temel gayesi "**göğün ve yerin yaratıcı olan Allah'ı bilmektir.**"

Farabi'de Toplum ve Siyaset

Farabi toplum ve siyaset ile ilgili görüşlerini genelde **"Medinetü'l-Fadıla" ve "Tahsilü's-Sade"** adlı eserlerinde şekillendirmektedir.

Farabi, insanın topluma ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. O'na göre "Her insan kendini devam ettirmek ve üstün mükemmelliğe ulaşmak için bir çok şeye muhtaç bir yaratışta (fıtrat) varlığa gelmiştir. Onun bu şeylerin hepsini tek başına sağlaması mümkün değildir. Her biri kendisinin özel ihtiyacını karşılayacak bir çok insana muhtaçtır.

Farabi'ye göre insan Aristo'da olduğu gibi toplumsal bir varlıktır. Platon'da olduğu gibi toplum,doğal bir sürecin sonucu ortaya çıkan bir birlik değil, bireyleri kendi iradeleri ile "ahlâki bir gaye" yi gerçekleştirmek üzere kurulan zorunlu bir birimdir.

(Talip Kabadayı, The Perfect State In Plato And Al-Farabi , Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004, s. 237-248.)

En mükemmel hayata ŞEHİRDE ulaşılabilir, Farabi, insanın var oluş sebebi ve gayesinin mutluluk olduğunu söyler. **Mutluluğun elde**

ettiği şeyler için birbirine yardım etmeyi amaçlayan bir şehir, erdemli, mükemmel bir şehirdir. İnsanların mutluluğu elde etmek için birbirlerine yardım eden toplum erdemlidir (Medine-i Fazıla). Halkı mutluluğu bilmeyen, mutluluktan habersiz olan şehir cahildir. Mutluluğu ne anlayacak, ne de inanacaklardır. (Mahmut Kaya, Erdemli Devletin Çatısını Kurdu, Dil ve Edebiyat, Kasım 2010, S.23)

Farabi'ye göre kalbin vücudu idare etmesi yöneticinin toplumu idare etmesine benzer. Erdemli şehrin yöneticisi herhangi bir insan olamaz. Yönetici yaratılışı ve tabiatı ile uygun olmalıdır. Yönetime yatkınlık, yetenek ve tutumları kazanmış olmalıdır. (Demokaan Demirel, Farabi'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir, Niğde Ü.İİBF Dergisi, 2014, C.7, Sayı 1 s.358-369)

Yönetici, "insanlığın en üst mertebesinde olan başka bir insanın hükmü ve yönetimi altına girmesi mümkün olmayan...üstün mükemmelliğe ulaşmış...**Faal akıl ile bağlantı kuran kimsedir. "Seçkinlerin en seçkinidir" Farabi bu yönetici için "filozof, en yüksek yönetici, hükümdar, kanun koyucu imam"**

deyimlerini kullanmaktadır. (Mahmut Kaya, Erdemli Devletin Çatısını Kurdu, Dil ve Edebiyat, Kasım 2010, S.23)

Farabi'de Varlık/Ontoloji

Farabi varlıkları zorunlu ve mümkün diye ikiye ayırmaktadır.

O'na göre Zorunlu varlık, kendi başına var olandır yahut var olmaması mümkün olmayandır. Hatta varlığını bizzat kendisine borçlu olandır. Varlığı ile yokluğu arasında bir müreccih (tercih edenin) olmamasıdır. BU özellikleri nedeniyle zorunlu varlık aynı zamanda mükemmel varlıktır. Farabi'ye ait olan bu görüş aynı şekilde Descartes tarafından da kullanılmıştır.

Mümkün varlık, varlığını bir diğerinden alandır ve onun var olmayışı mümkündür.

İmkân, var olabilme potansiyelidir. Her yaratılmış varlık, yaratılmadan önce, sadece bir var olma imkânına sahipti: O bir imkân halindeydi. Fiil gerçeklikte var olandır. Fiilde olan mükemmel, imkân halinde olan ise mükemmel olmayandır. İmkân ve fiil gerçekliğin doğasını meydana getirir. Bu imkân ve gerçeklik teorisi metafizikte merkezi noktadır ve cevherler araz, özel varoluş, maddeyle form ona yönelirler ve değerleri ona bağlıdır. Var olması da yok olması da mümkün olmasına rağmen Zorunlu varlık yani Allah Teala tarafından var olması yönünde bir tercih kullanılmıştır.

Allah'ın Varlığı/Zorunlu Varlık

Farabi eserlerinde Allah ve Onun sıfatlarından sürekli bahseder. Allah'ın varlığının delilleri dendiğinde Farabi'nin eserlerinde imkan ve husus delili yani ontolojik delilin ağırlıklı olarak yer aldığını görmekteyiz.

Farabi'nin karşısına dikilen başlangıç sorularından birisi, Allah'ın bilinip bilinemez olduğu idi. Bu soru üzerinde aklını tam toparlayamıyordu ve bunun sonucu olarak da belli bir cevap vermede çekingendi. Belki onun çekingenliği basitçe kendiliğinden açık olan ile bize göre açık olan arasındaki farkı yapamamaktan doğuyordu. Gerçekte diyor ki:

"Bütün var olanların nihai kaynağı ve en son nedeni, bir olandır, Tanrı'dır. Eksikliğin her türünden uzaktır ve bu nedenle de en üstün ve en yetkin varlıktır. Tanrı, zorunlu varlıktır, yani vacibu'l-vücuttur. Yani o, varlığını başkasından değil, bizzat kendinden almaktadır. Öz, töz, varlığı ve nitelikleri bir ve aynı şeye işaret eder, böyle olmak suretiyle de eşi ve dengi olmaktan münezzehtir. O, maddesiz olmak bakımından her tür imkandan, kuvveden uzak olarak salt fiil ve salt akıldır ve kendini düşünen düşüncedir. Farabi'ye göre, bütün var olanlar Tanrı'dan çıkmıştır ve her biri zorunlu olarak eksikliğin bir türü ile karışmış olarak var olmaktadır, hepsi mümkün kategorisinde yer almaktadır."

"...Aklımızın sınırı ve onun madde ile birleşmesi yüzünden Allah'ın ne olduğunu bilmek pek zordur. Tıpkı ışığın renkleri görünür kılan ilke (prensip) olması gibi mükemmel bir ışığın da mükemmel bir görüntü meydana getireceğini söylemek mantıki görünebilir. Halbuki tam tersi meydana gelir. Mükemmel bir ışık gözü kamaştırır, aynı şey Allah içinde doğrudur. Allah hakkında mükemmel olmayan bilimizin sebebi onun sonsuzca mükemmel olmasıdır. Onun sonsuzca mükemmel varlığının zihninizi neden karıştırdığını bu açıklar. Ama biz tabiatımızı madde dediğimiz her şeyden soyarak elbette o zaman Onun varlığı hakkındaki bilimiz oldukça mükemmel hale gelir..."

Başka bir yerde diyor ki:

"...Allah bilinebilir ve bilinemez, açıktır ve saklıdır ve onun hakkında en iyi bilgi, onun insan zihni tarafından baştan sona anlaşılamayacağını bilmektir..."

"...Allah bilinebilir ve bilinemez, açıktır ve saklıdır ve Onun "Allah'tır" önermesinin kendi başına kendiliğinden açık olduğunu, zımnen kabul etmesi gereği sonucuna götürüyor; çünkü Allah'ın mahiyetinin, onun varoluşu olduğunu tekrar tekrar söyleyerek yüklemle özneyi aynılaştırıyor. Fakat bizim zihnimiz bu her iki terimin birbirinin tıpkısı olduğunu anlamaya muktedir olmadığından, çıkabilecek sonuç Farabi'nin "Allah'tır" önermesinin kendi başına (kendi içinde), kendiliğinden açık olduğuna zımnen varışıdır ama "Allah'tır" önermesinin açıklığı bize göre değildir ve bize göre açık olmayan bir şey ispat edilebilir. Ona göre Allah'ın bilgisi felsefenin konusudur ve insanın ödevi, insanca mümkün olduğu kadar, Allah'ın suretine (benzerliğine) yükselmektir."

Farabi'de Sudur Nazariyesi

Farabi “Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler” adlı eserinde şunları belirtir:

‘Akıl, ruh ve nefis fena sıfatlardan münezze olan yüce Tanrı’nın insanın içine yerleştirmiş olduğu latif ve ruhani üç ruhtur. Bunlar aziz ve yüce Tanrı’nın iradesi, kudreti ve kuvveti ile insanı idare eder. Bunlardan birincisi olan, şerefli bir nurdur. Ruhtan ve nefisten daha latiftir.”

Farabi'nin kozmolojisi, Aristotelesçi sebeplilik metafiziğini, Ptolomaïos’un Gezegen Kuramı’nın içine yerleştirilen Plotinosçu sudur teorisinin son derece gelişmiş şekliyle bir araya getirmektedir.

Onun sudurcu şeması”

1)İlk sebep/fail sebep (Farabi'ye göre ilk sebep müteal/transandantal bir varlık olan Allah Teala'dır. Aristo'ya göre maddenin içinde mümdemiç/içkin bir varlıktır. Aynı zamanda buna ilk muharrik/ilk hareket ettirici de denebilir.)

2)İkincil Sebepler (gayri maddi akıllar)

3)Ay-altı dünyayı idare eden Fa'al akıl

4) Nefs

5) Suret

6) Madde

Farabi' ye göre, İlk Sebep' in kendisini düşünmesi sonucunda, 'ilk aklın' maddesel olmayan varlığı sudur etmektedir. İlk Sebep maddesel olmayan, İlk Hareket Ettirici' dir ve semavi felekler O' na karşı duydukları arzuyla hareket etmektedirler.

Aklın dört anlamı vardır.

1) Bil-kuvve Akıl,

2) Bilfiil Akıl,

3) Müstefad Akıl

4) Fa'al Akıl.

Bilkuvve Akıl, akıl veya aklın bir cüz'ü (işlevi) yahut nefis güçlerinden bir güç, ya da varlığa ait maddeleri değil, onların bütün mahiyet ve suretlerini soyutlamaya hazır ve müsait olan herhangi bir şeydir. Bu akıl, suretlerin hepsini o şeyin sureti veya suretleri haline getirir.Maddeden soyutlanan o suretler bulundukları maddelerden ancak o şeyin sureti olmakla soyutlanırlar. Maddelerinden soyutlanıp o şeyin sureti olan bu suretler akledilirlerdir. Bu tümceler apaçık olarak yönelen, algılayan ve düşünen bir öznenin bilgi üretme veya bilgiyi elde etme sürecini betimlemektedir.

Bu konuda ' nefis akledendir' sözü kavramların, nefisteki suretlerinden başka bir şey olmadığı anlamına gelir, yani kavramlar o suretlerle özdeş hale gelmiştir. Öyleyse nefsin hem bilfiil akleden hem bilfiil akledilen olması aynı anlama gelmekte ve aynı anlam için kullanılmaktadır. **Kavramlar, bilfiil kavram haline gelmeden önce dışı dünyadaki nesneleri sureti olarak bilkuvve halindeydiler.**

Bilkuvve, ruhun bir parçası veya eşyanın niteliklerini soyutlayabilen ve kavrayabilen gücüdür. **Bu düşünülenler zihine nakledildiğinde artık akıl potansiyel olmaktan çıkıp bilfiil akıla dönüşür. Potansiyellikten bilfiil hale dönüşüm Faal akıl vasıtasıyla olur.**

Kazanılmış akıl “sırf düşünülenleri- makulleri- kavrayacak hale gelmiş” akıl demektir. Bu akıl insani varlığın elde edebileceği varoluş mertebelerinin en son basamağını oluşturmaktadır. Teorik aklın bu en son düzeyinde insan adeta yeni bir ontolojik statü kazanmakta, kendisi için bütünüyle farklı olan entelektüel bir deneyim yaşamaktadır. Bu mertebede akıl, daha önce bir soyutlama etkinliği içerisinde kazanılmış düşünülürleri - ki bunlar kendisinin formlarıdır- edilgin düşünülürler olarak kavrar ve yeni bir statü kazanır.

Farabi'de Metafizik

Platon'dan hayli etkilenmiş olan Plotinus'un düşüncelerinin biçimselliğinden yararlandı. Böylece Grek düşünce zenginliğinin Plotinosçu metafizik üzerinden İslam dünyasına taşınabileceğini anlayan Farabi, büyük ölçüde Aristoteles ve Platon'un düşüncelerine dayanan akılcı bir metafizik oluşturmayı başardı. Evrenin bu teleolojik açıklamasında Farabi, insanın da bulunduğu türsel formu gerçekleştirip yetkinleştirmek üzere var olduğunu belirtir. Yani, her varlık gibi insan da kendi türsel formuna doğru yükselmektedir. Bu yükselme, aynı zamanda Tanrısallığa doğru bilinçli, dolayısıyla iradi bir ilerleyişi, yönelişi ifade eder. Aslında Farabi'nin sisteminde insan, bir bakıma, Tanrısal gözetim ve destek altında kendisini gerçekleştirmektedir. Faal aklın insanı korumak gibi bir görevi de vardır. Ayrıca **insan için erişilmesi gereken olgunluk mertebelerinin en yükseğine, yani Yüce Mutluluk' a (es- Saadetul-Kusva) ulaşırma amacını** taşır. Farabi'ye göre felsefenin amacı , “Yüce Yaradan'ı anlamak, onun durağan ve bütün varlığın etken nedeni olduğu, cömertliği, bilgeliği ve adaleti ile tüm evrene düzen verdiği konusunda bilgi kazanmaktır.

Farabi'nin metodu sonuçlanmaya dayanır. Sırf akıl zemininde kalmamak üzere, akıl ve akıl yürütme yolunu tutar. Pythagoras ve Pascal gibi matematik sonuçlanmadan başlayarak mistisizme ulaşır. Böylece, başta mantıkçı ve akılcı olan Farabi sonradan mistik olur. Fakat mistisizmi felsefi bir sistem değil bir ruh hali olarak görür. **Farabi'nin öğretisi uzlaştırmacı tür spritüalizmdir. Alemin ilkesini manevi (spritüel) sayar ve bütün maddi olayları manevi ve ruhi ilkelere indirger.**

Farabi'ye göre vahyin genel olarak, 'tabii' olduğunu ve ilahi bir imtiyazlık içermediğini, dolayısıyla ilke olarak 'sağlıklı yaratılışa sahip' her bir insan için mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan bu anlamdaki vahyin, özünde toplumsal-politik bir içeriğe sahip olmasının zorunlu olmadığını, bireysel olduğunu düşünmek de mümkündür ki böyle bir tecrübe filozofu 'ilahi' bir varlık olarak aşkın dünya ile epistemolojik bir entegrasyon içerisine sokar. Farabi, evreni ay üstü ve ay altı alem olmak üzere ayırır. Bu teoriyi hazırlarken bir çok etkenle hareket etmiştir. Sudur teorisini sunarken aslında bize varlık hiyerarşisi sunmaktadır

İlk varlık olan Allah, her türlü iyilik, güzellik ve yetkinliğin kaynağıdır. Düşünce ile gerçekleşen akıllar ve nefislerin yer aldığı ay üstü alem ve maddi varlıkların bulunduğu altı alem bu sıralamanın iki yönünü oluşturmaktadır.

Farabi tarafından bu ikisi arasında bulunan ve akıllar sıralamasında onuncu akıl olan Faal akıl, Allah ile maddi kainat arasında aracı bir akıl olarak tasarlanır. İnsan ay altı aleme ait bir varlıktır. İnsan düşünen bir varlık olarak kendini ve kaynağını düşünür. İnsan eşyayı, kendi kuvvetleriyle çeşitli derecelerde anlayabilir, idrak edebilir, tecrübesinin konusu yapabilir ve nihayet insan eşyayı belirli ölçüde bilebilir. Bilgi, bilen varlığın bilinen nesneden elde etmiş olduğu bir üründür.

Farabi'nin felsefe anlayışının Batı üzerinde etkisi nedir?

Farabi'nin felsefesinin Batı üzerinde derin etkisi olmuştur. Hatta Farabi olmasaydı başta Aristo olmak üzere Yunan felsefesinin anlaşılması da mümkün olmayacaktı. Farabi hem kadim felsefeyi çok iyi kavramış ve yorumlamış hem de kendi felsefe sistemini kurmuştur.

Bu makale Farabi'nin Batıyı etkileyen bütün görüşlerini anlatmayı amaçlamadığı için **Farabi ve Thomas Aquinas'ın görüşleri arasındaki benzerlik ile konuyu açıklamak istiyorum.**

Bilindiği gibi Allah'ın varlığı ile ilgili Farabi ve Thomas Aquinas'ın görüşleri arasındaki tıpa tıpa benzerlikler bulunmaktadır.

Bu benzerliği göstermek için Allah'ın varlığını ispat için Farabi'nin öne sürdüğü tezler okuyucunun onları karşılaştırmasına yardımcı olmak için St. Thomas'ınkiyle yanyana konacaktır. Okuyucu böylece bu iki filozof arasındaki büyük benzerliği gösterecektir:

Farabi,

“...Bu dünyada (bu evrende) hareket ettirilen şeyler vardır. Şimdi hareket ettirilen her nesne hareketini bir hareket ettiriciden alır. Hareket ettirenin kendisi hareket ettiriliyorsa, onu hareket ettiren başka bir hareket ettirici olmalıdır ve bunu da bir başkası ve ilaahir. Fakat hareket ettiriciler ve hareket ettirilen şeyler dizilerinde sonsuza gitmek imkânsızdır. O halde hareket ettirilemeyen bir hareket ettirici olmalıdır ve bu da Allahdır...”

Thomas Aquinas,

“...Evrende bazı şeylerin hareket halinde olduğu duyularımızca kesin ve açıktır. Şimdi, hareket halinde olan ne ise başka bir şey tarafından harekete getirilmiştir. Eğer onu harekete getirenin kendisi harekete getirilirse o zaman bunun da bir başkası tarafından hareket ettirilmesi gerekir ve bu sonuncusunun da gene bir başkası tarafından. Ama bu sonsuza kadar gidemez. Öyleyse başka hiçbir şeyin hareket ettirmediği, bir ilk hareket ettiriciye bir ilk hareket ettiriciye (muharrik = kımıldatıcı) varmak zorunludur; ve bunun Allah olduğunu herkes anlar...”

Farabi,

“...Allah rasyoneldir. Akli bir şey maddesiz var olur. İmdi, Allah, mutlak olarak maddesizdir. O halde O, rasyoneldir...”

“...Allah, kendisini mükemmel olarak anlatır. Eğer Allah'ı kendisini bilmekten uzak tutan (alıkoyan) bir şey varsa, bu şey elbette madde olurdu. Ama Allah, mutlak olarak madde dışıdır. Öyleyse O, kendisini tamamen bilir; çünkü O'nun akli mahiyetidir. Mahiyeti fiil halinde akü olan şey, aynı zamanda, bu mahiyeti gereği, fiil halinde anlaşılabilen şeydir. İmdi, İlâhi Akıl, daima fiil halindeki akıldır, çünkü öyle olmasaydı, nesnesi bakımından kuvve halinde olacaktı ve bu imkânsızdır. İnsanda tam tersi olur. İnsan akli daima fiil halinde değildir. İnsan kendisini kuvve olarak bildikten sonra, fiil olarak bilir. Bunun sebebi, insanın aklının onun mahiyeti olmayışıdır. O halde insanın bildiği kendisine mahiyeti gereği olmaz...”

Thomas Aquinas,

“...Bir şey, maddesiz olma olgusu sebebiyle rasyoneldir. İmdi, yukarda Allah’ın mutlak olarak maddesiz olduğu gösterildi. O halde, O, rasyoneldir..”

“...Tabiatı gereği maddeden ve maddi şartlardan sıyrılmış olan, tam da bu tabiatı gereği, anlaşılır olandır. İmdi, her anlaşılır olan, akli olanla fiilen bir olana göre anlaşılır ve Allah, ispatladığımız gibi bizzat rasyoneldir. O halde, O, tamamen maddesiz olduğundan ve kendisiyle, mutlak olarak bir olduğundan, kendisini en mükemmelce anlar.

Bir şey fail akılla fiilde anlaşılabilir olanın birleşmesiyle gerçekten anlaşılabilir. İmdi, Tanrısal akıl, daima, fail akıldır... Tanrısal akıl ve Tanrısal mahiyet bir olduğundan Allah’ın kendisini mükemmelce anladığı açıktır; çünkü Allah, hem kendisinin aklıdır, hem de kendisinin mahiyetidir...”

Sonuç

İslam’ın yayılması ve Abbasiler devrinde tercüme faaliyetlerinin desteklenmesiyle Hintçe, Farsça ve Yunanca pek çok eser de Arapçaya kazandırılmış oldu. Müslüman fikir adamları da böylece pek çok kaynaktan aldıkları bilgilerle donandılar. Daha sonra Endülüs Emevi Devleti aracılığı ile İslam düşüncesi Doğuda olduğu gibi Batıda da İspanya, Fransa, İtalya'ya kadar yayıldı. Oralarda açılan tercüme okullarıyla da Arapçadan Latinceye aktarılan eserleri, bu sefer Hristiyan Batı dünyasını aydınlattı.

Burada şunu açık ve seçik bir şekilde ifade etmeliyiz ki İslam ve Batı dünyası üzerinde etki yapmış en önemli filozoflardan biri de Farabi'dir.

Farabi'nin felsefesi incelendikten sonra üç sonuca varılır;

Birincisi, **Farabi İslam dünyasının Hellenizme ve Hellenizmin İslam dünyasına ilk nüfuzunu sağlamıştır.**

İkincisi, **Farabi'nin Ortaçağ düşünürlerine dolayısıyla Batı'ya büyük etkisi olmuştur, Bu durum Albertus Magnus'un Farabi'den alıntılarında açıktır; yazılarını bilmeseydi onun düşüncelerini elbette aktaramazdı. Böylece, Farabi'nin eserlerinin bilinmesi Albertus Magnus'a ve onun öğrencisi Thomas Aquinas'a, Hristiyan teorisiyle çatışan teorileri atmak ve aynı zamanda onlara mantıken tutarlı ve Hristiyanlıkla uzlaşabilir görünen teorileri de almak fırsatını verdi.**

Üçüncüsü, **Farabi, Aristoteles'in birçok teorisini geliştirmiş, o zamana kadar çözülmemiş birçok problemi çözmüş ve Skolastisizmi nitelik, zorunlu bir varlık, tesadüfi bir varlık, spekülatif ve pratik akıllar vb. terimlerle zenginleştirmiştir.**

Not: Bu yazı makale, köşe yazısı vs. gibi akademik bir yazı değildir. Sadece ders notu olarak kullanılmaktadır